

Saimaan ammattikorkeakoulu
Sosiaali- ja terveysala Lappeenranta
Sosiaalialan koulutusohjelma

Eija Haikala, Kaisa Henttonen ja Mareena Rosenholm

Autismikirjon lapsi varhaiskasvatuksessa henkilökunnan tuen ja tiedon tarve

Opinnäytetyö 2017

Tiivistelmä

Eija Haikala, Kaisa Henttonen ja Mareena Rosenholm.

Autismikirjon lapsi varhaiskasvatuksessa – henkilökunnan tuen ja tiedontarve, 45 sivua, 2 liitettä, 1 kuva

Saimaan ammattikorkeakoulu

Sosiaali- ja terveysala, Lappeenranta

Sosiaalialan koulutusohjelma

Opinnäytetyö 2017

Ohjaaja: Koulutuspäällikkö Helena Wright, Saimaan Ammattikorkeakoulu

Yhä useammin päiväkodin työntekijä kohtaa päivittäisessä työssään autismikirjon lapsia sekä lapsia, joilla on autismikirjoon viittaavia piirteitä. Tämän opinnäytetyön tarkoituksena oli tuottaa tietoa siitä, millaista tukea ja tietoa päiväkotien henkilökunta kokee tarvitsevansa työskennellessään autismikirjon lasten kanssa sekä lasten kanssa, joilla on autismikirjoon viittaavia piirteitä.

Tarkoituksena oli myös tuottaa tietoa, miten ja millaisena päiväkotien työntekijät kokevat työskentelynsä autismikirjon lasten ja heidän perheidensä parissa. Opinnäytetyötä varten haastateltiin päiväkotien työntekijöitä autismikirjon lasten parissa työskentelystä. Tutkimuksemme tulokset toimitettiin Autismi- ja aspergerliitto ry:lle heidän myöhemmin tuotettavaa ensiopastaan varten.

Opinnäytetyön yhteistyökumppanina toimi Autismi- ja aspergerliitto ry. Tutkimusaineistot kerättiin toukokuussa 2017 Etelä-Karjalan alueella sijaitsevista päiväkodeista. Kyselytutkimus lähetettiin sähköisellä Webropol-kyselylomakkeella Etelä-Karjalan alueen päiväkoteihin. Haastattelu/kyselyrunгон avoimet kysymykset analysoitiin teemoittelumenetelmällä. Suljetut kysymykset analysoitiin tilastollisin menetelmin.

Tulosten perusteella vastaajista kaikki tiesivät, mitä autismikirjon häiriö tarkoittaa. Vastaajat olivat myös työskennelleet lapsen kanssa, joka käyttäytyy ja toimii autismikirjon häiriölle tyypillisin piirtein. Lähes kaikki vastaajista kokivat tarvitsevansa neuvoja ja ohjeita haastaviin tilanteisiin päiväkodin arjessa, he kaipaivat myös lisää tietoa autismikirjon lapsen kanssa käytetyistä menetelmistä.

Avainsanat: varhaiskasvatus, autismikirjo, varhaiskuntoutus

Abstract

Eija Haikala, Kaisa Henttonen and Mareena Rosenholm.

Children with autistic spectrum disorder in early childhood education-the need of information and support for day care workers, 45 pages, 2 appendices, 1 picture

Saimaa University of Applied Sciences

Health Care and Social Services, Lappeenranta

Degree Program in Social Services

Bachelor's Thesis 2017

Instructor: Ms. Helena Wright, Degree Program Manager, Saimaa University of Applied Sciences

The workers in day care face children with autistic trades (children with autism spectrum disorder (ASD) and children who's autistic trades don't meet the diagnostic criteria) in a daily bases. The first aim of this thesis was to find out what kind of support and knowledge the day care workers are expecting when they are working with children with autistic trades.

The second aim was to provide information on how the day care workers experience working with children with autism spectrum and their families. The future aim is to publish the gathered information in an autism information guide directed to workers and families (published by The Finnish association of Autism and Asperger's Syndrome).

The co-author of the thesis was The Finnish association of Autism and Asperger's Syndrome. The research data was collected in May 2017 from day care centres in the South Karelia region. The questionnaire was sent via an electronic questionnaire on Webropol. Open questions of the interview were analyzed by grouping the different themes from the answers and the closed questions were analyzed by statistical methods.

On the basis of the results, all the respondents knew the definition of the autism spectrum disorder and had worked with children with such trades. Nearly all respondents felt they needed counselling and guidance on challenging situations in day care. More information about the different methods used with autism spectrum children was also needed.

Keywords: Early childhood education, Autism spectrum, Rehabilitation targeted to the early stages of the development

Sisällys

1	Johdanto	5
2	Varhaiskasvatus	6
2.1	Lapsen erityinen tuki varhaiskasvatuksessa	7
2.2	Autismikirjon lapsi varhaiskasvatuksessa	8
3	Autismikirjo	9
3.1	Varhainen kuntoutus	10
3.2	Vuorovaikutus	11
3.3	Kommunikaatio	15
3.4	Strukturointi	17
3.5	Toiminnanohjauksen vaikeudet	18
4	Opinnäytetyön tarkoitus ja tavoite	21
5	Opinnäytetyön toteutus	22
6	Eettisyys ja luotettavuus	24
7	Tulokset	25
7.1	Tietoisuus autismikirjon häiriöstä	26
7.2	Vuorovaikutus ja kommunikaatio	27
7.3	Yhteistyö perheen kanssa	27
7.4	Työskentely autismikirjon lapsen kanssa	28
7.5	Päiväkoti varhaiskasvatusympäristössä	30
7.6	Varhaiskasvatukseen tulevan oppaan sisältö	31
8	Pohdinta	31
9	Yhteenveto	32
	Kuvat	34
	Lähteet	35

Liitteet

Liite 1 Kyselylomakkeen saatekirje

Liite 2 Webropol-kyselyn runko

1 Johdanto

Lisääntynyt autismikirjon diagnoosien määrä ja se, että varhaiskasvatus tapahtuu inklusio-periaatteella, tuo mielestämme tarpeen ensitieto-oppaalle autismikirjosta varhaiskasvatusympäristöön. Opas auttaa tukemaan työntekijää autismikirjon oireiden tunnistamisessa sekä työskentelyssä autismikirjon lapsen kanssa. Oppaasta voi myös saada tietoa, joka tukee ja auttaa ymmärtämään autismikirjon lapsen käyttäytymistä.

Opinnäytetyön toteutamme laadullisena tutkimuksena, joka sisältää kyselyn päiväkoteihin autismikirjon lasten kanssa työskentelevälle henkilökunnalle. Kyselyllä on tarkoitus kerätä tietoa työskentelystä autismikirjon lapsen ja hänen perheensä kanssa. Autismi- ja aspergerliitto ry:n on tarkoitus tuottaa opas varhaiskasvatukseen, johon kyselyn tuloksia voidaan hyödyntää.

Opinnäytetyön teoriaosuudessa käymme läpi, mitä varhaiskasvatus on ja mitä erityisen tuen tarve varhaiskasvatuksessa merkitsee. Tarkastelemme autismikirjoja lapsilla ja käymme läpi erilaisia teorioita autismikirjon takana. Opinnäytetyössämme esitellään myös erilaisia menetelmiä autismikirjon henkilön kanssa kommunikointiin, sekä selvitämme varhaiskuntoutuksen keinoja ja merkitystä.

Opinnäytetyön aihe tuli Autismi- ja aspergerliitto ry:ltä ehdotuksena ja toiveena oli toteuttaa kysely Etelä-Karjalassa. Olemme aiemmin työskennelleet päiväkodissa ja kokemuksemme perusteella pidämme opasta hyödyllisenä. Aihe vaikuttaa meistä mielenkiintoiselta ja ajankohtaiselta. Uskomme, että tiedon lisäämisellä on positiivinen merkitys työntekijöiden suhtautumiseen sekä asenteisiin työskennellessä lasten kanssa, joilla on autismikirjon häiriö. Opinnäytetyöprosessi antaa meille syventävää tietoa autismikirjon häiriöstä ja menetelmistä, joita voimme hyödyntää tulevaisuudessa työssämme sosionomeina.

Opinnäytetyöhön liittyviä käsitteitä ovat autismikirjon häiriö, varhaiskasvatus, varhaiskuntoutus, struktuuri, vuorovaikutus, kommunikointimenetelmät ja aistit.

2 Varhaiskasvatus

Varhaiskasvatusta kuvataan opetus- ja kulttuuriministeriön mukaan kasvatuksena, opetuksena ja hoitona, joissa tavoitteena on lapsen tasapainoisen kasvun, kehityksen ja oppimisen tukeminen sekä hyvinvoinnin edistäminen. Varhaiskasvatus on jokaisen alle kouluikäisen lapsen oikeus tietyin edellytyksin. Lasten osallistuminen varhaiskasvatukseen riippuu perheiden valinnan, lasten lakisääteisen oikeuden ja varhaiskasvatuksen järjestäjän päätöksen mukaan. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016, 16.) Varhaiskasvatukseen voidaan lukea päiväkodit, perhepäivähoito sekä kerho- ja leikkitoiminta. Myös esiopetukseen osallistuminen koulun aloitusta edeltävänä vuonna on velvoittavaa ja osa varhaiskasvatusta. (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2016).

Opetushallituksen 2016 päättämissä varhaiskasvatuksen perusteissa selvitetään varhaiskasvatuksen olevan yhteiskunnallinen palvelu, jonka tehtäväkuva on laaja. Yhteistyössä huoltajien kanssa varhaiskasvatuksen tehtävänä on lasten kokonaisvaltaisen kasvun, kehityksen ja oppimisen tukeminen. Palveluna varhaiskasvatus ehkäisee syrjäytymistä ja edistää lasten tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta. Lasten osallisuutta ja aktiivista toimijuutta yhteiskunnassa pyritään vahvistamaan varhaiskasvatuksessa opituilla tiedoilla ja taidoilla. Huoltajien kasvatustyön tukeminen sekä työhön ja opiskeluihin osallistumisen mahdollistaminen on yksi varhaiskasvatuksen tarkoitus. (Opetushallitus 2016.)

Varhaiskasvatuksesta säätelevää laki on varhaiskasvatuslaki. Laissa säädetään lapsen oikeudesta varhaiskasvatukseen sekä tuodaan esiin lapsen etu järjestetäessä toimintaa. Lain tarkoituksena on lisäksi selkeyttää varhaiskasvatuksen tavoitteita sekä lisätä lapsen ja perheiden osallisuutta ja vaikuttamista. (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2016.) *Varhaiskasvatuksella tarkoitetaan lapsen suunnitelmallista ja tavoitteellista kasvatuksen, opetuksen ja hoidon muodostamaa kokonaisuutta, jossa painottuu erityisesti pedagogiikka* (Varhaiskasvatuslaki 19.1.1973/36).

2.1 Lapsen erityinen tuki varhaiskasvatuksessa

Lapselle voidaan järjestää erilaisia tukitoimia varhaiskasvatuksessa, jos lapsen kehityksen eri osa-alueilla esiintyy haasteita. Lapselle voidaan tarjota tukea fyysisten, tiedollisten ja taidollisten haasteiden kanssa. Myös tunne-elämän ja sosiaalisen kehityksen tukeminen voi olla tarpeellista. Tuen tarvetta voi joskus esiintyä tilanteissa, joissa lapsen kasvuolosuhteet vaarantavat hänen terveyttään tai eivät tue hänen kehitystään. Lapsen tuen tarvetta arvioitaessa lähtökohtana on vanhempien ja varhaiskasvatuksessa työskentelevien kasvattajien yhteinen näkemys tehdyistä havainnoista tai jo aikaisemmin todettu lapsen erityisen tuen tarve. Arvioinnissa voidaan käyttää apuna lapsen tuen kannalta tarkoituksenmukaista asiantuntijaa. Tuen tarpeen määrittely ja tuen järjestäminen kirjataan osaksi lapsen henkilökohtaista varhaiskasvatussuunnitelmaa. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005, 35- 36.)

Tuki järjestetään yksilöllisesti, huomioiden kokonaiskuva lapsesta ja ottaen huomioon lapsen oma mielipide. Oleellista on tunnistaa hänen kasvuunsa, kehitykseen ja oppimiseen liittyvät asiat kokonaisuutena. Myös lapsen erityistarpeet, vahvuudet sekä hänen kiinnostuksen kohteensa on otettava huomioon. Tukitoimet aloitetaan heti kun lapsen tuen tarve on havaittu. Tuki pyritään järjestämään mahdollisuuksien mukaan varhaiskasvatusympäristössä niin, että lapsi voi toimia osana ryhmää muiden lasten kanssa ja niin, että hänen sosiaalisia kontaktejaan ryhmässä tuetaan. Tuki pyritään kytkemään lapsen arkeen lasta kiinnostavin menetelmin, tutussa ja turvallisessa ympäristössä päivittäin tapahtuvan toiminnan keskellä. Lapsen oikeus on osallistua toimintaan omana itsenään ensisijaisesti siinä toimintamuodossa ja paikassa, jossa hän osallistuisi toimintaan myös ilman erityisen tuen tarvetta. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005, 35- 36.)

Uuden varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden mukaan lapsen kehitystä ja oppimista tulisi tukea jokaisen lapsen tarpeiden edellyttämällä tavoilla. Tärkeää on, että tuki on jatkuvaa ja johdonmukaista varhaiskasvatuksesta esiopetukseen. Kehityksen ja oppimisen tuki kuuluu osana laadukkaaseen varhaiskasvatustoimintaan ja sitä tulee tarjota kaikille sitä tarvitseville lapsille. Varhaiskasvatuslaki määrittelee, että lapsen yksilöllinen tuen tarve tulee varhaiskasvatuksessa tunnistaa ja tarkoituksenmukaista tukea tulee järjestää. Tarvittaessa yhteistyötä tehdään

monialaisesti. (Varhaiskasvatustalaki 19.1.1973/36.) Lapsen kehityksen, oppimisen ja hyvinvoinnin edistämiseksi riittävän aikainen ja oikea tuki on tärkeää. Lapsen ongelmien syntyminen, kasvaminen ja monimuotoistuminen voidaan ehkäistä. (Varhaiskasvatustussuunnitelman perusteet 2016, 52.)

Varhaiskasvatus toteutuu inklusion mukaisesti, jossa lähtökohtana on se, että jokainen lapsi voi kokea itsensä hyväksytyksi omana itsenään sekä ryhmänsä jäsenenä. Lapsen yksilöllisiin tarpeisiin kehityksen ja oppimisen tueksi vastataan. Yhteisölliset ja oppimisympäristöön liittyvät ratkaisut varmistetaan jokaiselle lapselle sopivaksi. (Varhaiskasvatustussuunnitelman perusteet 2016, 52.) Tavoite on, että kaikki lapset osallistuvat yhdessä varhaiskasvatukseen tuen tarpeista, vammaisuudesta tai kulttuurisesta taustasta riippumatta (Varhaiskasvatustussuunnitelman perusteet 2016, 15).

2.2 Autismikirjon lapsi varhaiskasvatuksessa

Lapsen tuen tarve on akuutti, jos hänen kehityksessään huomataan sosiokommunikatiivisia häiriöitä tai epäillä, että autismikirjoon kuuluvaa sairautta. Sosiokommunikatiivinen häiriö merkitsee sitä, että lapsella on sosiaalisia taitoihin ja käyttäytymiseen liittyviä haasteita sekä vuorovaikutuksen ja kielen eli kommunikation ongelmia. Autismikirjonepäily tai autismikirjondiagnoosi lapsella saattaa herättää varhaiskasvatuksen henkilökunnassa monenlaisia tunteita, kuten epätoivoisuutta tai pelkoa siitä, miten lapseen pitäisi suhtautua ja kuinka häntä pitäisi hoitaa. Vanhempien ja päivähoidon henkilökunnan olisi hyvä perehtyä yhdessä varhaiskasvatuksen resursseihin sekä ympäristöön, ja tarkastella asiaa ensisijaisesti erityisesti lapsen näkökulmasta. (Kontu 2004, 352-356.)

Useissa suomalaisissa päiväkodeissa toimitaan jo tiiviissä yhteistyössä vanhempien kanssa ja suunnitellaan lapselle, jolla on autismikirjon oireyhtymä, hyvät kasvatuksellisen kuntoutuksen puitteet. Lapselle luodaan selkeä yksilöllinen päiväohjelma ja yksilölliset opetushetket. Tämän lisäksi moniammatillinen yhteistyö toimivana ja säännöllisenä tukee lapsen ja perheiden arkea. (Kerola, Kujanpää & Timonen 2015, 220.)

Autismikirjon lapsen kasvatuksessa sekä opetuksessa tutustutaan hänen vahvuuksiinsa ja alueisiin, joissa hänen kehitystään tulee erityisesti tukea. Kasvattaja

perehtyy lapsen omaan ajatteluun, tapaan hahmottaa ja ymmärtää maailmaa, jotta hän voi opettaa ja ohjata lasta. Opetus on vastavuoroista. Autismikirjon lasta tuetaan monin eri tavoin hänen kehityksensä haasteissa. On myös tärkeää, että lapsella on varhaiskasvatuksessa sellainen sosiaalinen sekä fyysinen ympäristö, joka osaltaan tukee lasta. Hyvin toimiva pedagogiikka suunnitellaan aina lapsi-kohtaisesti. (Kontu 2004, 356-357.)

3 Autismikirjo

Autismikirjoa käytetään yleisenä nimityksenä, kun puhutaan autistista käyttäytymistä sisältävistä oireyhtymistä. Kyseessä on neurobiologinen kehityksen häiriö, jossa ilmenee ongelmia yksilön sosiaalisessa vuorovaikutuksessa, kommunikoinnissa sekä aistikokemuksissa. Vaikeudet näkyvät yleensä myös käyttäytymisessä sekä älyllisessä että toiminnallisessa kehityksessä. (Kerola ym. 2015, 8.)

Autismia on luultavasti aina ollut olemassa. Nykyään ymmärrämme, että autismi ei johdu huonosta vanhemmuudesta tai nykyaikaisista ympäristötekijöistä. Autismin kaltaisen monimutkaisen häiriön täydellinen ymmärtäminen vaatisi paljon. Jo 1700-luvulta alkaen on raportoitu tapauksia, jotka nykyään tunnistettaisiin autistiseksi käyttäytymiseksi. Yksi varhaisimmista raportoiduista oli Saksassa alasti pelloilla juoksennellut poika, jolla oli erityisen tarkka hajuaisti, eikä hän oppinut puhumaan. (Feinstein 2010, 3.)

Autismikirjoon luetaan kuuluvaksi autismi, Aspergerin oireyhtymä, disintegratiivinen kehityshäiriö, epätyypillinen autismi ja Rettin oireyhtymä (Autismiliitto 2016a). Näissä erilaisissa oireyhtymissä älyllinen ja toiminallinen taso ja kapasiteetti vaihtelevat tapauskohtaisesti. Yhdistävinä oireina ovat pulmat kommunikoinnissa ja sosiaalisissa vuorovaikutustilanteissa sekä erityiset käyttäytymismuodot ja aistimusten erilaisuus. (Kerola ym. 2015, 14.) Autismikirjon diagnosointi on muuttumassa niin, että erilliset diagnoosit poistuvat ja tilalle tulee käsite - autismikirjon häiriö. Tämän hetkisen tiedon mukaan diagnosointi uudistus olisi astumassa voimaan vuonna 2018. (Autismiliitto 2016a.)

Autismiliiton mukaan autismikirjon häiriötä esiintyy maailmanlaajuisesti ja eri tutkimusten mukaan sitä esiintyy maailman väestöstä noin 1 %:lla. Meillä Suomessa

arvioidaan olevan noin 54 000 autismin kirjon henkilöä, mutta todellisuudessa autistikirjo koskettaa tätäkin runsaampaa määrää väestöstä sidosryhmiensä kautta. (Autismiliitto 2016b.)

Autistikirjon tunnusomaiset piirteet ilmenevät vaihtelevasti. Niitä voi esiintyä aistitoimintojen erityispiirteinä, yli- ja aliherkkyyksinä, poikkeavina tai puutteellisina kommunikaatio- ja vuorovaikutustaitoina. Lisäksi haasteita voi olla asioiden merkityksen ja ympäristön ymmärtämisessä sekä mieltämisessä poikkeavalla tavalla. Tunnusomaiset piirteet näkyvät myös toiminnan ohjauksen vaikeuksissa, erityisissä mielenkiinnon kohteissa sekä rajoittuneena tai stereotyyppisenä käytöksenä. (Autismiliitto 2016a.) Usein autistikirjon lapsella on hankaluuksia omaksua arjen taitoja, ja aikuisen ohjausta tarvitaan päivittäin omatoimisuuden kehittymisen tukemiseksi (Avellan & Lepistö 2008, 9).

On olemassa kolme teoriaa, joiden avulla autistikirjon lapsen kognitiivista kehitystä voidaan ymmärtää. Mielen teoria (Theory of Mind)-käsitteellä tarkoitetaan kykyä päätellä, mitä toinen ihminen ajattelee ja tuntee. Koherenssiteorialla puolestaan tarkoitetaan sitä, että henkilö, jolla on autistikirjon häiriö havainnoi ympäristöään yksityiskohtina, eikä kykene muodostamaan kokonaisuuksia havainnoissaan ja ajattelussaan. Näiden henkilöiden vaikeutta ohjata omaa toimintaansa voidaan selittää eksekutiivisen teorian avulla. Eksekutiivinen teoria tarkoittaa hankaluutta oman toiminnan ohjaamisessa, joka ilmenee muun muassa vaikeutena toimintojen aloittamisessa, suunnittelussa ja jäsentämisessä. (Kerola ym. 2015, 15.)

Mielen sokeus autistikirjon henkilöllä tarkoittaa sitä, että henkilön on haastavaa ymmärtää, mitä toiset ihmiset tietävät. Autistikirjon henkilö voi puhua mieleisestään asiasta toisille olettaen, että se kiinnostaa muitakin ja että toisilla on samat tiedot kuin hänellä itsellään. Usein tähän häiriöön liittyy myös puutteellinen taito ennakoida toisten ihmisten aikomuksia, ja muiden ihmisten viestejä voidaan tulkita täysin väärin. (Kerola ym. 2015, 41.)

3.1 Varhainen kuntoutus

Varhaiskuntoutuksessa lapselle suunnitellaan yksilöllisesti toimenpiteitä, joilla on tarkoitus tukea lapsen kokonaisvaltaista kehitystä sekä taitoja kommunikaation,

kognitioiden, motoriikan, sosiaalisuuden ja omatoimisuuden alueilla. Varhaiskuntoutusta toteutetaan usein päiväkodissa. Etuina päiväkodissa tapahtuvaan kuntoutukseen ovat esimerkiksi monipuolinen toiminta, lapsiryhmässä toimimisen oppiminen ja sen myötä kontaktit toisiin lapsiin. (Saarela 2007, 336.)

Varhaisella kuntoutuksen aloittamisella mahdollisimman aikaisessa vaiheessa on tärkeä merkitys autismikirjon lapsen elämässä. Varhaisella kuntoutuksella voidaan vaikuttaa myönteisesti autismikirjon lasten kehitykseen sekä lapsen, että hänen läheistensä elämänlaatuun. Mahdollinen ongelmakäyttäytyminen vähenee, kun lapselle opetetaan arjessa käytettyjä vuorovaikutuksen taitoja. Kuntoutuksen tulee olla monipuolista, jotta edistyminen ei rajoitu yhteen tiettyyn kehityksen osa-alueeseen. (Avellan & Lepistö 2008, 13.)

Kasvatuksellinen kuntoutus tukee lapsen kommunikaation taitoja sekä sosiaalista kehitystä. Kuntoutuksella voi olla merkittävä vaikutus rajoittuneen, toistavan ja kaavamaisen käytöksen vähentämisessä. (Kerola, Kujanpää & Timonen, 15.) Lapsen neurologinen kehitys on varhaisen autismitouksen aloittamisen peruste. Tutkimukset osoittavat aivojen plastisuuden olevan parhaimmillaan alle kolmevuotiaana, jolloin hyvään suuntaan vievää kehitystä tulisi toteuttaa. Myöhemmässä kehitysvaiheessa oppiminen on hitaampaa ja vaati paljon enemmän toistoa ja harjaannuttamista. (Kerola ym. 2015, 174.)

Varhaiskasvatuksessa työskentelee erityislastentarhanopettajia, jotka ovat perehtyneet erityislasten ohjaukseen ja hoitoon. Myös henkilökohtainen avustaja, joka osallistuu autismikirjon lapsen hoidon varhaiskuntoutukseen, voi tulla kysymykseen tietyin perustein. (Saarela 2007, 337.)

3.2 Vuorovaikutus

Autismikirjon lapsella yksi tyypillinen piirre on erityinen sosiaalinen vuorovaikutus. Vastavuoroisuus voi puuttua, mikä voi osaltaan vaikuttaa moneen toimintaan, myös asioiden oppimiseen. (Kerola ym. 2015, 24.) Autismikirjon lapsi ei reagoi häntä puhuteltaessa nimeensä normaalisti ja muutkin sanalliset viestit voivat jäädä huomioimatta. Vuorovaikutus on tavanomaisesti lapsen omista tarpeista lähtevää ja katsekontaktin ottaminen voi olla hyvin vähäistä. (Vanhala 2014, 84.)

Vuorovaikutus ja hyvät viestintätaidot ovat tärkeitä ihmisen elämänlaadun kannalta. Jotta voi olla tasavertaisesti vuorovaikutuksessa, tarvitaan yleensä myös hyviä kommunikointitaitoja. Autismikirjon henkilöllä on usein vaikeuksia sosiaalisissa tilanteissa, koska aistien välittämä tieto on tavallisesta poikkeavaa. Poikkeavuutta vuorovaikutuksessa on usein jo ennen kommunikaatiotaitojen kehittymistä ja riippumatta niistä. Sanattomassa ja sanallisessa viestinnässä on vaikeuksia. Omia tunteita on vaikea ilmaista ja muiden ihmisten tunteita, tunnetiloja, ajatuksia ja toimia on vaikea ymmärtää, tai tulkinnan ymmärtäminen on hankalaa. (Siiskonen 2013.)

Jaettu huomio

Autismikirjon lapselta puuttuu taito jakaa huomiota toisten kanssa. Tämä on taito, joka normaalisti kehittyy pienille lapsille. Jaetulla huomiolla tarkoitetaan sitä, että pienen lapsen huomatessa jotain mielenkiintoista ottaa hän katsekontaktin esimerkiksi äitiinsä ja ohjaa katsellaan äidin katsomaan näkemäänsä asiaa. Tässä on kyse äidin kanssa jaetusta kokemuksesta. Autismikirjon lapsella on vaikea ymmärtää ja havaita eleitä, jotka liittyvät jaettuun huomioon. Tämä voi tuottaa tilanteita, joissa autismikirjon henkilön käytös tulkitaan omaehtoiseksi sekä muista piittaamattomaksi. (Kerola ym. 2015, 26.)

Mielen teoria

Mielenteoria käsitteellä tarkoitetaan kykyä päätellä, mitä toinen ihminen ajattelee ja tuntee. Tämä on erityisen tärkeää sosiaalisissa tilanteissa, ja mielen teoriaa tarvitaankin myös toisten ihmisten toiminnan ennakointiin. Autismikirjon henkilöllä on tässä asiassa haasteita. Toisen mielen hahmottaminen voi olla ongelmallista neurologisen poikkeavuuden vuoksi ja sen toteutuminen voi tapahtua enemmän loogisen päättelyn, kuin vaistonvaraisen toiminnan kautta. Haasteet mielen lukemisessa vaikeuttavat esimerkiksi vitsailun, kiusaamisen tai pilkkaamisen tunnistamista. Tämä puolestaan johtaa poikkeavaan käytökseen, jonka toiset voivat tulkita tahalliseksi tai loukkaavaksi. (Autismisäätiö 2016a.)

Sentraalinen koherenssiteoria

Sentraalisen koherenssiteorian mukaan autismikirjon henkilön ajattelu on sirpaleista ja havainnot koostuvat yksityiskohdista. Kokonaisuuksien ymmärtäminen ja niiden muodostaminen havainnoista on haastavaa. Autismikirjon henkilön onkin niin sanotusti vaikeaa nähdä koko metsää puilta. Heikon sentraalisen koherenssin vuoksi esimerkiksi syy-seuraussuhteiden ymmärtäminen on autismikirjon henkilöille vaikeaa. (Vanhala 2014, 83.)

Sensorinen integraatio eli aistitoimintojen yhdistyminen

Sensorisella integraatiolla tarkoitetaan aistitiedon jäsentämistä sen käyttöä varten (Ayres 2008, 29). Henkilö, jolla sensorinen integraatio toimii hyvin, vastaanottaa ja jäsentää aistimuksiaan sujuvasti ja hänen reagointinsa niihin on asianmukaista. Hyvässä sensorisessa integraatiossa täytyy aistien ja aistijärjestelmien tehdä yhteistyötä ongelmitta. Aistimusten käsittelyyn vaikuttaa myös aistikanava, jonka välittämänä aistimus tulee, kuten esimerkiksi silmä tai korva. Myös aistimuksen voimakkuus ja kesto sekä luontainen temperamentti ovat merkityksellisiä. (Autismisäätiö 2016c).

Kun aistimukset toimivat jäsentyneesti tai yhdistyen, aivot pystyvät muodostamaan niistä havaintoja sekä tuottamaan tarkoituksellista oppimista ja käyttäytymistä. Sensorinen integraatio on merkityksellisin aistitiedon prosessoinnin muoto, sillä se kokoaa kaiken aistitiedon yhteen. (Ayres 2008, 29 - 30.)

Sensorisen integraation häiriö

Sensorinen integraatio on vaiheittainen prosessi, johon emme yleensä kiinnitä huomiota, kun se toimii ongelmattomasti ja automaattisesti (Ayres 2008, 30). Jokaisen meidän sensorinen integraatiomme muuttuu esimerkiksi nälkäisenä ja väsyneenä. Toisinaan ongelmat ovat kuitenkin kokoaikaisia, ja arkea vaikeuttavia sensorisen integraation poikkeavuuksia nimitetään Sensorisen integraation häiriöksi (SI). (Autismisäätiö 2016c.) Jos aistitiedon prosessointi toimii poikkeavasti, sillä voi olla vaikutusta esimerkiksi henkilön kykyyn oppia, kontrolloida toimintaansa, keskittyä sekä ylläpitää mielekästä vireystilaa tai toimia sosiaalisesti hyväksytyin tavoin (Ayres 2008, 30).

Sensorisen integraation häiriössä keskushermosto prosessoi ympäristöstä tulevia aistimuksia yli- tai aliherkästi. Aivot eivät käsittele aistielimien toimittamia viestejä oikein. Tämän vuoksi henkilö voi kuulla äänet kovempina, tuntea hajut voimakkaampina ja aistia kosketukset voimakkaammin tai vähäisemmin kuin tavallisesti muut ihmiset. Aistitiedon poikkeuksellinen käsittely ilmenee usein tietynlaisten aistimusten karttamisena tai himoitsemisena: esimerkiksi inhona kirkkaita valoja kohtaan, mieltymyksenä pitää korvakuulokkeita vuorokauden ympäri, jatkuvana keinumishaluna tai ihmisten ja asioiden jatkuvana haistelemisena. Ihminen saattaa olla aliherkkä, yliherkkä tai molempia näitä. (Autismisäätiö 2016c.)

Yleistämisen vaikeus

Autismikirjon lapsella ilmenee vaikeuksia ongelmanratkaisussa ja oppimiseen liittyvissä perusasioissa. Myös yleistämisen vaikeus hankaloittaa arkea. Taidot ja asiat eivät automatisoidu niin kuin lapsilla normaalisti. Perusasiatkin on opetettava kädestä pitäen useita kertoja ja erilaisissa tilanteissa toistaen. Opitun asian siirtäminen toisesta tilanteesta toiseen voi olla haasteellista, minkä takia tiedot ja taidot tuleekin oppia perusteellisesti ja opetella uudessa paikassa uudelleen. Tästä seuraa se, että autismikirjon lapsen ohjaaminen vaatii usein toistamisen tarvetta sekä suunnitelmallisuuden noudattaminen. (Kerola ym. 2015, 89.)

Aistitoiminnan poikkeavuus

Aistien toimintaan liittyvät erityispiirteet ovat yleisiä lapsella jolla on autismikirjon oireyhtymä. Aistitoiminnoissa voi esiintyä joko yli- tai aliherkkyyttä ja herkkyydet voivat vaihdella samalla henkilöllä myös tilanteesta riippuen. Tavanomaisia yli- ja aliherkkyyksiä voi esiintyä esimerkiksi valolle, äänille, kosketukselle, kivulle, kuumalle, kylmälle, mauille, hajulle tai muille aistiärsykkeille. Aistiärsykkeiden tunnistus ja huomioiminen arjessa on tärkeää, ja herkkyydet korostuvatkin useimmiten lapsen ollessa stressaantunut tai väsynyt. (Autismiliitto 2016b.) Ärsykkeisiin yli-reagointi voi näkyä autismikirjon lapsessa myös pelkona ja paniikkina (Kerola ym. 2015, 90).

Aistitoimintojen erilaisuuden vuoksi autismikirjon lapset saattavat käyttäytyä poikkeavasti erilaisissa tilanteissa. Esimerkiksi normaalin päiväkotihuoneen valaistus saattaa olla liian kirkas lapselle, jolloin olo tuntuu epämukavalta. Tämän vuoksi

lapsi saattaa kieltäytyä tulemasta huoneeseen kokonaan. Autismikirjon lapsi saattaa elää hyvinkin erilaisten aistikokemusten ympäröimänä kuin toiset henkilöt samassa tilassa. (Partanen 2010, 34.)

Haasteisiin liittyvät vahvuudet

Autismikirjo lapsilla voi haasteiden lisäksi olla myös erityisiä taipumuksia, lahjakkuuksia ja lahjoja. Monilla näistä lapsista voi olla todella hyvä muisti, jonka vuoksi he voivat palauttaa mieleensä helposti yksittäisiä asioita pitkänkin ajan takaa. He saattavat myös oppia esimerkiksi lukemaan hyvinkin nuorena omin avuin ja voivat olla reippaasti ikäisiään edellä lukivalmiuksissa. Heillä on usein erityisiä kiinnostuksen kohteita, joita voi hyödyntää rakentavasti lasta ohjatesa ja yhdistää nämä asiat käytäntöön. Usein autismikirjon lapset prosessoivat tietoa, ajatuksiin ja maailmaa totutusta poiketen, muttei se tee heistä vähempiarvoisia. (Ozonoff, Dawson & McPartland 2009, 21-22.)

3.3 Kommunikaatio

Kaikilla on oikeus kommunikointiin omalla tavallaan. Suurimpia haasteita autismikirjon lapselle on kehityksen ja kuntoutuksen kannalta yhteisen kielen puuttuminen. Autismikuntoutuksessa pyritään siihen, että lapsi oppii mahdollisimman nopeasti kommunikointitavan, jolla voi ilmaista itseään. Tavoitteena on myös se, että lapsi oppii ymmärtämään viestintää. Kielellisten vaikeuksien takia puheen tukena käytetään esimerkiksi kuvakommunikaatiota. Tutkimusten mukaan kuvien käyttö edistää puheen kehitystä huomattavasti. (Avellan & Lepistö 2008, 19.) Autismikirjon henkilöille kieli näyttää rakentuvan usein näköaistin varaan. Kommunikointia tulisi toteuttaa visuaalisin keinoin, esineiden, kuvien ja kirjoitettujen sanojen avulla. Ilman vaihtoehtoisia kommunikointikeinoja lapsi voi jäädä vuorovaikutuksen ulkopuolelle, josta voi olla seurauksena erikoisia sekä ei-toivottuja käyttäytymismuotoja. (Kerola ym. 2015, 43.)

AAC- kommunikointikeinot

AAC (augmentative and/or alternative communication methods) tarkoittaa puhetta tukevaa ja korvaavaa kommunikaatiota. Autismikirjon lapsella voi esiintyä

puheen tuoton ja ymmärtämisen vaikeuksia. AAC-kommunikaatio tarkoittaa visuaalisia keinoja ja on usein autismikirjon lapselle välttämätön. Kommunikoinnin apuvälineinä on tärkeää käyttää kuvia ja esineitä. Kommunikaatiokansiot sekä toimintataulut, joissa käytetään symboleja, esimerkiksi PCS-kuvat ovat käytössä olevia AAC-keinoja. (Kerola ym. 2015, 58, 63.) Muun muassa ennalta suunnitelmattomissa keskustelutilanteissa voidaan kommunikoinnin apuna käyttää nopeaa piirroskuvakommunikointia. Sen perusperiaatteena on paperilappuihin piirretyt kuvat, joiden avulla kommunikoidaan lapsen kanssa. Piirrettyjen kuvien avulla puhumattoman lapsen mahdollisuus tehdä aloitteita tai kertoa asioistaan voi helpottua. (Merikoski 2011, 70-71.)

Tukiviittomat

Yksi ei-avusteinen kommunikointimenetelmä on tukiviittominen, jota käytetään tukemaan kommunikointia ja kuntoutusta autismikirjon lapsen kanssa. Tukiviittominen on viittomakielen viittomamerkkien käyttöä niin, että niillä tuetaan samanaikaista puhumista ja puheen tapailua. Tukiviittomia käytettäessä puhetta käytetään aina viittomisen rinnalla. (Huuhtanen 2011, 27-28.) Tukiviittomisesta voi olla apua nimenomaan spontaanikommunikoinnissa. Viittomien harjoittaminen voidaan tehdä kuvakommunikoinnin harjoittamisen kanssa yhtä aikaa. Autismikirjon lapsella voi olla haastetta hahmottaa viittomia ja tuottaa niitä motorisesti. Viittomien käyttö tarpeeksi nopeasti voi myös olla haastavaa. (Manninen 2011, 109.)

PECS- menetelmä

PECS-menetelmä (picture exchange communication system) on yksi visuaalinen tuki, jota voidaan käyttää tukena kielen oppimiselle. Siinä kielen oppiminen tapahtuu lapselle tutuissa tilanteissa, kuten ulkoilussa tai ruokailussa. Menetelmän tarkoitus on se, että lasta opetetaan pyytämään kuvien avulla, mitä hän haluaa. Vuorovaikutustaitojen kehittäminen aloitetaan kannustamalla ja opettamalla lapselle keinoja ilmaisuun sosiaalisissa tilanteissa. Toisto, kertaus ja palkitseminen tukevat oppimista. Lapselle mahdollistetaan vaihtoehtoinen vaikutustapa ympäristöönsä aikaisempaan käytökseen verrattuna. Lapsi voi tarvita fyysistä apua kuvien osoittamiseen, lasta voidaan ottaa kädestä kiinni ja ohjata näyttämään kuvia tai tarttumaan leluihin. (Kontu 2004, 358.)

PRT-menetelmä

PRT-menetelmä eli Pivotal Response Training on kokonaisvaltainen kuntoutusmenetelmä, joka perustuu lapsen ydinvalmiuksien tukemiseen. Menetelmän avulla pystytään tukemaan lapsen kehitystä laaja-alaisesti. Tuettavia asioita ovat esimerkiksi motivaation moninainen herättäminen, lapsen huomion tavoittaminen ja vahvistaminen. (Kerola ym. 2009, 288.)

Menetelmän avulla autismikirjon lapsella voidaan harjaannuttaa sosiaalisen kanssakäymisen taitoja, vuorovaikutustaitoja sekä aloitteellisuuteen ja kielenkäyttöön liittyviä valmiuksia. Harjoittelu menetelmässä tarkoittaa leikkiä, joka lähtee lapsen omista aloitteista sekä mielenkiinnon kohteista. (Kerola ym. 2009, 289.)

3.4 Strukturointi

Autismikirjon henkilön voi olla vaikea hahmottaa ympäristöään tai toimintaansa kokonaisuutena. Jäsentely eli strukturointi auttaa asioiden ennakoimisessa ja antaa mielikuvan siitä, mitkä tapahtumat seuraavat toisiaan. Strukturointia voidaan toteuttaa kuvien ja esineiden avulla, kirjoittaen tai kalenterien avulla pilkkomalla kokonaisuus sellaisiin osiin, että henkilö voi helposti hahmottaa tekemisen järjestyksen. (Partanen 2010, 126.) Strukturointi tuo turvaa ja selkeyttä henkilön toiminnan puitteille ja mahdollistaa näin keskittymisen olennaiseen, oppimiseen ja itsenäiseen toimintaan (Kerola ym. 2015, 134).

Strukturoitavia elementtejä opetuksessa ovat yhteistyö, käytetyt menetelmät, opetuksen tavoite ja sisältö, kommunikointi, käytetyt tilat, aika, osallistuvat henkilöt, käytettävät välineet ja toiminta, seuranta ja palaute, emotionaalinen ilmapiiri ja se, kuinka tietoinen itse henkilö jolla on autismikirjo häiriö, on omasta oppimisestaan (Kerola ym. 2015, 134).

TEACCH-ohjelma

TEACCH (Treatment and Education of Autistic and Related Communication handicapped Children) -ohjelma tarkoittaa tekemisen strukturointia ja siihen kuuluvat päivän kestävä toimintaohjelma sekä yksilöllisesti suunnitellut tehtävätuokiot. Au-

tismikirjon häiriössä struktuurien luominen on tärkeää myös oppimista varten. Oireyhtymään liittyvät vaikeudet oppimisessa näyttävät ohjaavan oppijaa pois vuorovaikutuksesta ja toistamaan tietynlaisia stereotyyppisiä toimintamalleja. Näin ollen uusien käyttäytymismallien oppiminen voi estyä. Strukturoitua opetusta voidaan pitää kuntoutuksen perusmenetelmänä autismikirjon lapsilla. (Kerola ym. 2015, 135.)

Suomessa TEACHH-menetelmästä käytetään myös nimitystä koritehtävät, jäsennetty opetus ja strukturoitu opetus. Koritehtävät ovat vain pieni osa ohjelmaa. Koritehtävät ovat visuaalisia tehtäviä ja osa strukturoitua pedagogiikkaa. Koritehtävä-sana ei kuitenkaan tarkoita, että tehtävien pitäisi olla koreissa. Koritehtävien tekemiseen pitää olla oma työskentelypaikka. Tehtävien kesto ja niiden määrä päivässä vaihtelevat lapsesta riippuen. Koritehtävien pitää aluksi olla helppoja, jotta lapsi selviytyy niistä itsenäisesti. Koritehtävissä on aina selkeä alku ja loppu, ne ovat hyvin ja selkeästi organisoituja. Lapsi ottaa yhden laatikon kerrallaan, tekee tehtävän, laittaa laatikon pois ja siirtyy seuraavaan. Koritehtävien pitäisi olla mielekkäitä, vaihtuvia ja tavoitteellisia. Koritehtävissä harjoitellaan usein monia asioita kerralla, mutta ne voidaan myös tehdä toiminta-alueittain, jos halutaan harjoittaa jotakin tiettyä taitoa. Tehtävien sujuessa hyvin voidaan rakentaa uusia koreja, ei kuitenkaan kaikkia kerralla. Uusia taitoja tai tehtäviä harjoitellessa voidaan aluksi tehdä tehtävä yhdessä aikuisen kanssa, kunnes se sujuu. Arviointi on myös koritehtävissä tärkeää, jotta saadaan tehtävistä sopivia lapselle ja koetaan onnistumisen kokemuksia. (Kujanpää & Väinölä 2007, 15-28.)

Yleisesti käytössä oleva menetelmä on päiväohjelman strukturointi, joka auttaa ennakoimaan tulevia tapahtumia ja näin ollen selkeyttää lapsen arkea. Myös erilaisten kuvien käyttö jäsentäessä tilaa on hyödyllistä. Kuvat auttavat lasta ymmärtämään ja ohjaavat lasta itsenäiseen toimintaan sekä niillä voidaan motivoida lasta oppimaan. Struktuuri suunnitellaan lapsen tarpeiden mukaan ja sitä voidaan tarvittaessa muuttaa lapsen edistymisen myötä. (Avellan & Lepistö 2008, 19-20.)

3.5 Toiminnanohjauksen vaikeudet

Toiminnanohjauksella tarkoitetaan keinoja, joita tarvitaan tiettyjen asioiden suunnitteluun ja saavuttamiseen. Henkilöillä joilla on autismikirjon häiriö, voi olla

puutteita toiminnanohjauksessa, mikä näkyy vaikeuksina säädellä omaa toimintaansa tilanteen vaatimusten mukaisesti. Toiminnanohjaukseen kuuluvat suunnittelu- ja organisoimistaidot, reaktioiden ja impulsiivisuuden hallinta, itsetarkkailu ja -säättely, ajan hallinta ja asioiden tärkeysjärjestykseen laittaminen sekä monimutkaisten ja abstraktien asioiden ymmärtäminen. (Attwood 2012, 226.)

Vaikeus aloitteellisuudessa voi näyttäytyä siten, että lapsi ei kykene toimimaan ohjeiden mukaan arjen toimissa ilman jatkuvaa kehottamista aloittamisesta tai toiminnan jatkamisesta. Joustavuuden vaikeus voi näyttäytyä, jos arjen rutiineihin tulee muutoksia. Pettymyksen tai muun tunteen yli voi olla vaikea päästä. Lapsen voi olla vaikea hahmottaa olennaista asiaa ja lapsi voi jumittua johonkin epätarkoituksen mukaiseen toimintaan. Suunnittelu edellyttää aloitteisuutta ja joustavuutta, vaikeus voi ilmetä siten, että lapsen voi olla vaikea aloittaa tehtävää, hahmottaa mitä pitää tehdä ja saada tehtävä päätökseen. Lapsi voi toimia ennen kuin ajattelee. Inhibitiokyvyn vaikeus voi ilmetä huolimattomuusvirheinä, häiriöherkyytenä ja hätäisyytenä. Vuoron odottaminen on vaikeaa, lapsi voi käydä toimeen ennen kuin on saanut ohjeet, ja myös tunteiden säättely voi olla vaikeaa. (HUS 2016.)

Ruokailu

Ruokailuun ja syömiseen liittyvät vaikeudet voivat olla jopa suurin autismikirjon häiriöön liittyvä haaste. Aistitoiminnan poikkeavuus on merkittävä tekijä myös tässä. Syömisongelmiin saattaa liittyä muun muassa ruoaksi tarkoittamattomien asioiden syömistä, valikoivuus, ahmiminen, asteeltaan vaihteleva anorektinen käyttäytyminen tai vaatimukset ruoan laadussa, esimerkiksi ainoastaan pehmeän ruoan nauttiminen. Lapsen syöminen voi aluksi rajoittua vain yhteen tai kahteen ruokaan, joita hän suostuu syömään, tai hän saattaa kieltäytyä syömästä kokonaan. (Korpela 2004, 203.)

Ylireagoivan makuaistin omaavan lapsen on hyvä totutella uusiin ruoka-aineisiin tai ruokiin vähitellen. Syömään ei kannata pakottaa, koska syömisestä kieltäytyminen ei ole tahallista vaan oikea, todellinen haaste. Tottuminen ruoka-aineisiin aloitetaan hyvin miedoista mauista, kuten riisistä, makaronista ja perunasta, joihin lisätään uusia makuja yksi kerrallaan. (Kerola ym. 2009, 106.)

Alireagoiva lapsi voi harjoitella tutustumaan uusiin voimakkaamman makuisiin ruoka-aineisiin haistelemalla ja maistelemalla niitä. Kokeiltavien ruoka-aineiden maut saattavat olla hyvinkin voimakkaita, esimerkiksi erilaiset mausteet, vahva salmiakki ja happamat marjat tai hedelmät. (Kerola ym. 2009, 106.)

Vanhemmat kokevat usein ruokailun melkoisen haastavaksi autismikirjon lapsen kanssa. Päiväkodit ovatkin erityisessä asemassa ruokailu- ja makutottumusten muovaamisessa. Ruokailu kotona noudattelee usein samoja totuttuja kaavoja, minkä vuoksi voivat uusi päiväkotiympäristö, uudet ihmiset sekä säännöt auttaa lasta oppimaan uutta ja irrottumaan aiemmista käytännöistä. (Kerola ym. 2009, 107.)

Uni

Korpelan mukaan (2004, 203) aistipoikkeavuuksia omaavien lasten voi olla hankalaa nukahtaa ja heillä voi olla muutoinkin uniongelmia. Unen rakenne on mahdollisesti poikkeava, mutta poikkeavuuden aiheuttaja on epäselvä.

Nukkumisympäristön olisi suositeltavaa olla hyvin häiriötön. Ideaalissa tilanteessa makuuhuone olisi tarkoitettu ainoastaan nukkumista varten, eikä siellä suoritettaisi päiväsaikaan stimuloivia asioita. Ääniherkkiä lapsia voisivat auttaa esimerkiksi korvatulpat, taustalla hiljaa kuuluva rauhaisa musiikki tai niin sanottu valkoista kohinaa tuottava laite. Pimennysverhoista tai silmälapuista saattaa olla apua valoherkille. Tuntoherkät lapset saattavat kokea vuodevaatteiden materiaalit epämiellyttävinä. Vuodevaatteiden pesuun käytetyillä pesuaineilla voi myös olla merkitystä. (Autismisäätiö 2016b.) Myös painopeitosta voi olla apua lapselle rauhoittumisessa. Autismikirjon lapsi reagoi yleensä myönteisesti hyvin voimakkaaseen painoaistimukseen. (Ayres 2008, 210.)

Leikki

Leikki on lapselle luonnollinen tapa toimia. Leikissä käytetään mielikuvitusta ja luovuutta sekä jaetaan kokemuksia. Leikkiminen on haastavaa lapsille, joilla on autismikirjon oireyhtymä tai heidän leikkinsä voi näyttäytyä erilaiselta tai oudolta. (Kerola ym. 2009, 48.)

Stereotyyppiset leikit ovat autismikirjon lapsille mielekkäitä. Näitä voivat olla esimerkiksi paperin huiskutus tai hyrrän pyörittäminen (Kontu 2004, 358). Järjestävä leikki, lelujen asettaminen jonoksi tai lelujen purkaminen osiksi on heille tyypillistä toimintaa. Usein nämä lapset jäävät myös toistamaan samaa toimintaa. (Kerola ym. 2009, 48.)

Autismikirjon lapselle mielikuvitusleikit ovat ongelmallisia. Kuvitteellinen leikki on rajoittunutta sekä yleisesti ikäistään nuorempien tasolla. Kuvitteellisesta leikistä uupuvat konkreettisuus ja todellisuuden tuntu. Autismikirjon lasten leikissä pallo ei ole omena eikä voikukka ole margariinia. Kaikesta huolimatta lapsella on mahdollisuus oppia joitain kuvitteellisia leikkejä, koska mielikuvitusleikki etenee yhtä matkaa kielen kehityksen kanssa. (Kerola ym. 2009, 48.)

Keskeinen menetelmä lapsen tukemiseen löytyykin leikistä. Leikkiessä ja leikin taitoja opettamalla voidaan kehittää lapsen tuntevaa sekä ajattelevaa puolta. Leikkitoiminnoilla tuetaan lapsen taitoa käsitellä asioita ja ajatuksia hänen omassa mielessään. Autismikirjon lapsi ei pysty kehittymään itseksensä leikkien, vaan ammattitaitoisen aikuisen on tuettava häntä. Aikuinen voi opettaa lapselle matkimista sekä jäljittelytaitoja jäljittelemällä itse ensin lapsen toimintaa. Aikuinen on suunniteltava, kuinka hän voi kehittää lapsen leikkiä ja leikkiympäristöä. (Kontu 2004, 358-359.)

4 Opinnäytetyön tarkoitus ja tavoite

Opinnäytetyön tarkoituksena on kerätä kyselyn avulla taustatietoa Autismi- ja aspergerliitto ry:lle päiväkodin työntekijöiden kokemuksista heidän työskennellessään autismikirjon lapsen kanssa. Autismi- ja aspergerliitto ry:n tarkoituksena on tuottaa opas varhaiskasvatukseen, johon kyselymme tuloksia voidaan käyttää. Opas tulee varhaiskasvatuksen käyttöön, minkä takia koemme päiväkodin henkilökunnannalle suunnatun kyselyn vastaukset tärkeäksi osaksi oppaan sisältöä. Tämän opinnäytetyön tavoitteena on lisätä tietoisuutta autismikirjon lapsesta varhaiskasvatuksessa.

Opinnäytetyön tutkimustehtävinä ovat:

1. kuvata millaista tukea ja tietoa varhaiskasvatuksen työntekijät tarvitsevat työskennellessään autismikirjon lapsen ja hänen perheensä kanssa.
2. tuottaa kyselystä saatujen vastauksien pohjalta yhteenveto Autismi- ja aspergeliitto ry:n tulevaa opasta varten.

5 Opinnäytetyön toteutus

Opinnäytetyön suunnitelman valmistumisen jälkeen haimme tutkimuslupaa eteläkarjalaisen kaupungin varhaiskasvatuksesta maaliskuussa 2017. Tutkimusluvan saatuaamme selvitimme varhaiserityiskasvatuksen koordinaattorin avulla, missä kyseisen kunnan päiväkodeissa työskentelee työntekijöitä, joilla on tietoa työskentelystä autismikirjon lasten kanssa. Tiedon saatuaamme lähetimme sähköpostitse saatekirjeen ja linkin Webropol-kyselyyn niiden päiväkotien johtajille, jossa tiesimme olevan työntekijöitä, joilla on tietoa työskentelystä autismikirjon lasten kanssa. Päiväkodin johtajia pyysimme toimittamaan Webropol-kyselyn linkin työntekijöille, joilla tarvittavaa asiantuntemusta löytyy. Kyselyt lähetettiin johtajille toukokuussa 2017 ja vastausaikaa kyselyyn varattiin kaksi viikkoa.

Opinnäytetyömme on laadullinen eli kvalitatiivinen tutkimus. Laadullisen tutkimuksen ominaispiirteitä on tutkimukseen osallistujien valinta tarkoituksenmukaisuuden perusteella. Pyrimme kyselyllä ymmärtämään kyselyyn vastaajien näkökulmaa. Haastatteluaineiston keräsimme Webropol-kyselylomakkeella. Kyselylomakkeessa on strukturoituja, puolistrukturoituja ja avoimia kysymyksiä. Kysymykset kyselylomakkeeseen järjestelimme teemoittain. Kysymykset laadimme tutustuttuamme ensin autismikirjon teoriaan. Kyselyn vastaukset analysoitiin teemoittelumenetelmän avulla (Kylmä & Juvakka 2007, 27-31).

Laadullinen tutkimus ei ole vain tietyn tieteenalan tutkimusote tai yhdenlainen tapa tutkia, vaan se sisältää erilaisia lähestymistapoja sekä erilaisia aineistonkeruu- ja analyysimenetelmiä. Laadullinen tutkimus on elämismaailman tutkimista, tutkittavien kokemusta tutkittavasta ilmiöstä ja omaa kiinnostusta tutkittavasta ilmiöstä. Teoria toimii tutkimuksissa suunnannäyttäjänä ja jäsennysvälineenä. Teoria ohjaa tiedon etsintää käsitteiden avulla ja toimii myös peilauspintana tehdyille havainnoille. Tutkija luo myös itse teoriaa analysoimalla ja tulkitsemalla aineistoa. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.)

Kohderyhmä

Kyselymme kohderyhmänä olivat päiväkodissa työskentelevät henkilöt, joilla on kokemusta työskentelystä autismikirjon lapsen kanssa tai lapsen kanssa, jolla on autismikirjon henkilölle tyypillisiä piirteitä. Kyselyyn vastaajilla toivoimme olevan erilaisia koulutus- ja työkokemustaustoja, jotta vastaukset olisivat mahdollisimman hyödyllisiä tulevaa opasta varten. Opas tulee kaikkien varhaiskasvatuksen kentällä työskentelevien käyttöön.

Aineiston keruu

Keräsimme opinnäytetyömme aineiston toukokuussa 2017. Aineiston keruu tapahtui sähköisesti Webropol-kyselyn avulla. Kysely lähetettiin sähköisesti etelä-karjalaisen kaupungin päiväkoteihin, joissa tiedettiin olevan kokemusta työskentelystä autismikirjon lapsen ja hänen perheensä kanssa. Tiedon päiväkodeista saimme varhaiserityiskasvatuksen koordinaattorilta.

Kyselylomakkeessa kysymykset olivat joko suljettuja tai avoimia. Avoimet kysymykset antoivat meille tietoa henkilökunnan omakohtaisista kokemuksista. Avoimiin kysymyksiin vastaajalla oli mahdollisuus vastata ja kertoa aiheesta laajemmin. Suljetut kysymykset puolestaan olivat rajattuja ja niissä haluttiin saada tarkka tieto kysytystä asiasta.

Aineiston analysointi

Suljettuja kysymyksiä analysoimme tilastollisin menetelmin, joilla selvitimme vastauksien prosenttiosuuksia. Avoimet kysymykset analysoimme teemoittelumenetelmällä, koska näin saimme vastausaineistosta esiin aineistossa useimmiten esiintyvät asiat, jotka nousevat tutkimuksessa vahvimmin esiin.

Teemoittelulla tarkoitetaan laadullisen analyysin perusmenetelmää, jossa tutkimusaineisto pilkotaan ja sen jälkeen ryhmitellään erilaisten teemojen mukaan jotka toistuvat aineistossa. Analyysimenetelmänä teemoittelu etenee teemojen muodostamisen ja ryhmittelyn kautta niiden yksityiskohtaisempaan tarkasteluun. (Jyväskylän yliopisto 2016.) Jaoimme kysymykset teemoittain jo tutkimusvaiheessa kyselylomakkeeseen, jolloin analysointivaihe helpottui. Kyselylomakkeen

valmiit teemat toimivat tutkimuksessamme ohjaavina teemoina myös analyysivaiheessa.

6 Eettisyys ja luotettavuus

Tutkimuksen perustana on huolellinen suunnittelu. Hyvin laadittu kyselylomake ja tarkasti harkittu tiedonkeruumenetelmä ovat avainasemassa hyvän tutkimuksen laatimisessa. Tutkimuskysymykset tulee pohtia tarkkaan, jotta tutkimuksesta voidaan saada luotettavia tuloksia. Saatekirjeen tulee olla selkeäohjeinen, jotta kyselylomakkeeseen vastaaminen on helppoa ja vastauksia saadaan riittävästi. Tutkittaville on saatekirjeessä kerrottava tutkimuksen tarkoitus ja käytötapa. (Heikkilä 2014, 27-30.)

Tutkimusprosessissamme noudatimme hyvää tieteellistä sekä eettistä käytäntöä. Olemme olleet tutkimuksen alusta alkaen rehellisiä ja pyrkineet tekemään parhaamme tutkimuksen luotettavuuden kannalta. Käytimme tutkimuksessamme alan tieteellistä tietoa ja tutkimuksia. Tutkimuksen luotettavuutta parantaa myös se, että lähteissämme oli käytetty viitteitä kansainvälisiin tutkimuksiin. Käytimme aineiston keruussa enintään kymmenen vuotta vanhoja lähteitä, lukuun ottamatta aiheen yleishyödyllisiä kirjallisia teoksia. Opinnäytetyömme asiasisältö on tarkistettavissa lähteistä, jotka olemme merkinneet sekä tekstiin että lähdeluetteloon.

Haimme tutkimuslupaa asianmukaisin menetelmin ennen kyselylomakkeen lähettämistä. Varmistimme myös yhteistyökumppanimme näkemyksen kysymyslomakkeemme sisällöstä, jotta se vastasi mahdollisimman hyvin tutkimuksen tarkoituksenmukaisuutta. Vastaajien sekä vastausten anonymiteetin varmistimme sillä, ettei kyselyn yhteydessä kerätty henkilötietoja ja vastaukset saapuivat Webropol-ohjelman välityksellä nimettöminä.

Laadullisessa tutkimuksessa tutkija on avainasemassa. Hän päättää tutkimuksen kohderyhmän, kysymykset sekä analysointimenetelmät sekä tulkitsee vastauksista tutkimuksen tulokset. (Kananen 2014, 150-151.) Koska tutkimuksen tekeminen oli meille vielä melko uutta, halusimme esimerkiksi kyselyssä varmistaa, että vastaajat ymmärtävät kysymyksemme tarkasti. Välttyäksemme väärinymmärryksiltä lisäsimme Webropol-kyselyn kysymyksiin useisiin kohtiin vastaajalle

mahdollisuuden kertoa lisää aiheesta omassa kommentissaan. Tämä mahdollisti sen, että saimme tarvittavaa lisätietoa tai pystyimme tarkentamaan kysymystä, ettei väärinymmärryksiä esiintyisi.

Tutkimuksemme tulosten analysointivaiheessa havainnoimme tiettyjen vastausten samankaltaisuuden, joista teimme johtopäätöksiä. Näin vastausten samankaltaisuus vahvisti ymmärrystämme tutkittavista vastauksista sekä teemoista. Tutkimuksen tulosten analysoinnissa kävimme kaikki kysymykset vastauksineen läpi ja dokumentoimme ne. Vastausten analysoinnissa olimme tarkkoja ja huolellisia, ja kävimme keskinäistä vuoropuhelua tutkijoina tulosten tulkinnasta, jotta tarkastelimme saatuja tuloksia mahdollisimman objektiivisesti. Kanasen (2014, 153) mukaan aineiston teemoittelussa saattaa ilmetä tulkinnanvaraa, mutta tulkinnan voi varmistaa siten, että toinen tutkija tulee samaan johtopäätökseen.

Toimitamme yhteistyökumppanillemme Autismi- ja Aspergerliitto ry:lle opinnäytetyömme sekä Webropol-tutkimusaineiston sellaisena kuin se on, tuloksia tai mitään muutakaan muuttamatta, ja hävitämme aineiston asianmukaisesti opinnäytetyön hyväksymisen jälkeen.

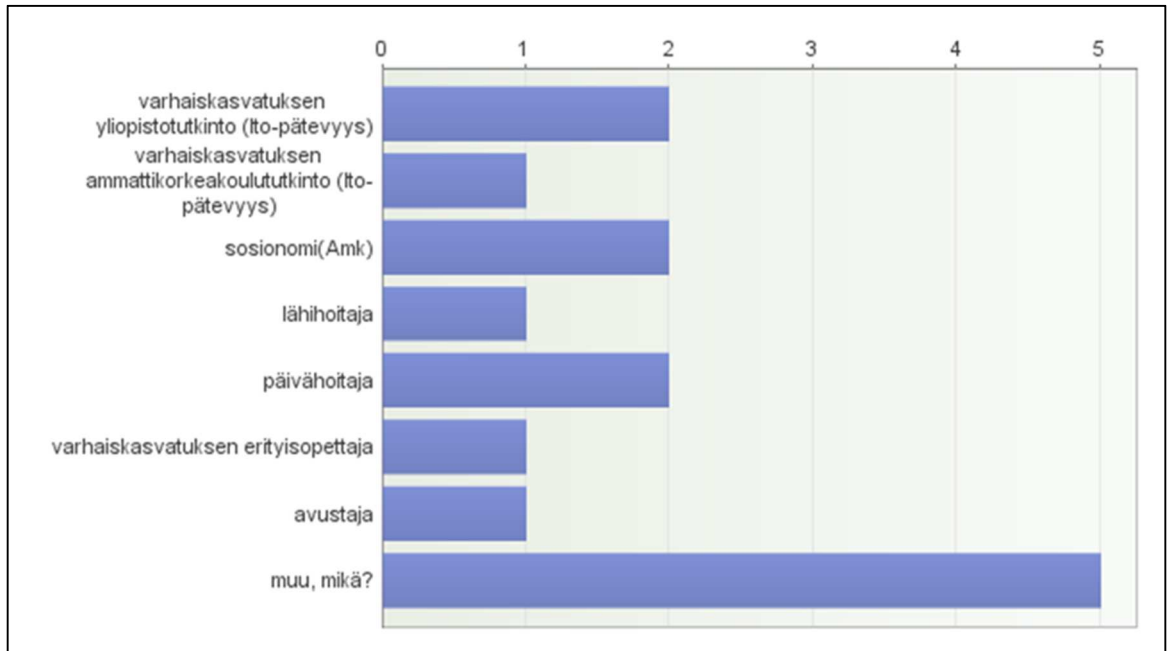
7 Tulokset

Opinnäytetyömme tulokset koostuivat Etelä-Karjalaisen kaupungin alueelta kerätyistä sähköisistä Webropol-kyselyn vastauksista. Kyselyyn vastasi 15 henkilöä.

Kyselyn alussa kartoitimme vastaajien taustatietoja. Vastaajista kuusi työskenteli päiväkodissa lastentarhanopettajana. Lastenhoitajina työskenteli neljä vastaajaa ja henkilökohtaisina avustajina työskenteli kolme vastaajaa. Muita vastaajia olivat yksi varhaiskasvatuksen erityisopettaja sekä yksi ryhmäavustaja.

Kuvassa 1 on esitelty vastaajien koulutustaustaa (n=15). Koulutuksina työntekijöillä oli varhaiskasvatuksen yliopistotutkinto (Ito-pätevyys) (n=2) ja varhaiskasvatuksen ammattikorkeakoulututkinto (Ito-pätevyys) (n=1). Lisäksi koulutustautana oli sosionomi (AMK)-tutkinto (n=2), lähihoitaja (n=1) sekä päivähoitaja (n=2). Koulutuksina oli myös varhaiskasvatuksen erityisopettaja (n=1) sekä avustaja (n=1).

Muita koulutuksia vastaajilla olivat lastenhoitaja (n=2), sosionomi (AMK) ja lähihoitaja yhdistelmäkoulutus (n=1), koulunkäynninohjaaja (n=1) sekä koulunkäynnin ja aamu- ja iltapäivätoiminnan ohjaaja (n=1).

Kuva1. Vastaajien koulutus

Vastaajista seitsemän oli työskennellyt varhaiskasvatuksessa yli 10 vuotta. Vastaajista viisi oli työskennellyt varhaiskasvatuksessa alle 5 vuotta ja kolme oli työskennellyt 5-10 vuotta.

7.1 Tietoisuus autismikirjon häiriöstä

Vastaajista kaikki tiesivät mitä autismikirjon häiriö tarkoittaa. Kaikki kyselyyn vastanneet ovat työskennelleet lapsen kanssa, joka käyttäytyy ja toimii autismikirjon häiriölle tyypillisin piirtein. Kysymykseen millaisen tiedon ja tuen koet tärkeäksi autismikirjon lapsen ja hänen perheensä tukemiseksi, lähes kaikki vastaajista (93,3%) kokivat tarvitsevansa neuvoja ja ohjeita haastaviin tilanteisiin ja tietoa autismikirjon lapsen kanssa käytetyistä menetelmistä (86,7%). Yli puolet vastaajista toivoivat ohjausta työskenneltäessä (60%), sekä lisätietoa autismikirjon häiriöstä yleisesti (53,3%). Kolmasosa vastaajista koki tarvitsevansa työnohjausta (33,3%) ja viidesosa kaipasi itseopiskelumateriaalia (20%), sekä yksi vastaajista (6,7%) tarvitsi tietoa palvelujärjestelmäosaamisesta. Avoimissa vastauksissa päi-

väkodin työntekijät kokivat autismikirjon lasten vanhempien kaipaavan vertaistukea. Työntekijät tarvitsevat uusia menetelmiä, joita voi hyödyntää päiväkodin arjessa kuntoutuksen tueksi. Tiimin tuki koettiin ehdottoman tärkeänä.

7.2 Vuorovaikutus ja kommunikaatio

Kysyimme millaisia menetelmiä työntekijät ovat työssään käyttäneet autismikirjon lapsen kanssa. Kaikki vastaajista (100%) ovat käyttäneet kuvia, seuraavaksi eniten (66,7%) käytettiin viittomia sekä selkokieltä (60%), esinekommunikaatiota (60%) ja musiikkiin liittyviä menetelmiä (60%). Vajaa puolet (46,7%) vastaajista oli käyttänyt piirtämistä/pikapiirtämistä työssään, kolmasosa (33,3%) sosiaalisia tarinoita, kommunikaattoria tai tietokoneavusteista kommunikaatiota ja katsetaulua (26,7%). Lisäksi kirjaintaulua ja kuvakansiota on käyttänyt yksi vastaajista (6,7%).

Vajaa puolet vastaajista (46,7%) kertoi saavansa työssä tarpeeksi tukea ja ohjausta menetelmien käyttöön, kun taas vähän yli puolet (53,3%) vastaajista tarvitsi lisää tukea ja ohjausta. Lisää tukea ja ohjausta toivottiin eri yhteistyötahoilta kuten puheterapeutilta, kuntouttavilta tahoilta (terapiat) ja varhaiserityiskasvatuksen erityisopettajalta. Lisäksi vastaajat tarvitsivat yleistä tietoa autismikirjosta, lisää koulutusta sekä koulutuksen päivitystä. Henkilökuntaresursseja kaivattiin enemmän.

7.3 Yhteistyö perheen kanssa

Lähes kaikki (93,3%) kyselyyn vastanneista oli tehty yhteistyötä autismikirjon lapsen perheen kanssa. Vähän yli puolet (53,3%) koki tarvitsevansa tukea tai ohjausta vanhempien kanssa tehtävään yhteistyöhön.

Kysyttäessä minkälaista yhteistyö on ollut, työntekijät kertoivat yhteistyön olleen hyvää, sujuvaa ja vaihtelevaa. Osa työntekijöistä on kokenut yhteistyön alkuun haastavaksi. Yhteistyöhön liittyy vastausten mukaan vastavuoroisuus sekä työntekijöiden ja henkilökunnan välinen päivittäinen keskustelu, johon kuuluu tietojen ja kokemusten vaihto. Perheet ja henkilökunta toimivat yhdessä lapsen parhaaksi. Yhteisistä toimintatavoista, menetelmistä ja säännöistä sovitaan.

Työntekijöiden mielestä yhteistyöhön liittyi myös haasteita. Haasteita olivat muun muassa vanhempien kanssa eriävät mielipiteet lapsen tuen tarpeesta ja se, jos vanhemmat kieltävät tutkimuksen ja tuen lapseltaan. Yhteistyöhön tarvitaan aikaa, jotta se olisi sujuvampaa. Vanhempien ja työntekijöiden keskinäiselle keskustelulle koettiin kuitenkin olevan liian vähän aikaa. Ikävien tai hankalien asioiden ilmaiseminen vanhemmille koettiin haasteelliseksi.

Vanhempien ja työntekijöiden välillä kommunikoinnin apuna käytettiin reissuvihkoa. Yhteistyöhön kuului vastavuoroisesti kokemusten jakaminen lapsesta, hänen edistysaskeleista ja tavoitteistaan.

Myös aikaisemmin tehdyssä opinnäytetyössä, sosionomi opiskelijat (AMK) Asplund, Heikkola ja Meriläinen (2017) korostavat ammattilaisen roolin tärkeyttä, jotta hän ymmärtää perheiden oikeanlaisen avun tarpeen.

7.4 Työskentely autismitietäjän lapsen kanssa

Kysyimme vastaajilta, millaisissa tilanteissa he kokivat tarvitsevänsä tukea autismitietäjän lapsen kanssa toimiessa. Suuri osa vastaajista (80%) oli sitä mieltä, että he tarvitsisivat apua häiriökäyttäytymiseen puuttumisessa. Myös iso osa vastaajista kaipasi tukea pedagogiseen ohjaukseen (66,7%) ja palkitsemiseen/rankaisemiseen (60%) liittyvissä asioissa. Noin puolet koki tarvitsevänsä tukea kommunikoinnin tukena käytettäviin menetelmiin (53,3%) sekä siirtymätilanteisiin (46,7%). Lepohetkiin (26,7%), ulkoiluun (20%) ja ruokailutilanteisiin (6,7%) kaivattiin myös tukea.

Avoimissa vastauksissa korostettiin tiimityön merkitystä sekä moniammatillisen keskustelun tärkeyttä, vaikka työntekijällä olisikin osaamista. Vastauksista nousi esiin näkemys siitä, että lapset ovat ensisijaisesti yksilöitä, minkä takia tulisi selvittää millaisia tukitoimia juuri kukakin lapsi tarvitsee. Perheen ja varhaiskasvatuksen erityisopettajan tuki ovat tässä työntekijälle merkityksellisiä.

Kyselyyn vastanneet kuvailivat autismitietäjän lapsen kanssa työskentelyä haastavaksi, palkitsevaksi ja sen olevan *parhautta*. Työtä pidetään mielenkiintoisena. Työtä kuvailtiin myös haasteellisesti, sitovaksi ja joissain määrin rankaksi. Työhön kuuluu rutiinien toistoa ja työssä vaaditaan kärsivällisyyttä. Työtä kuvaa

myös tilanteiden ennakoimattomuus. Työ on ollut toimivien keinojen etsimistä, työskentely vaatii onnistuakseen hyvin yhteen toimivan ja kommunikoivan moniammatillisen tiimin. Osa vastaajista koki jäävänsä yksin tai ryhmän muun toiminnan ulkopuolelle työskennellessään autismikirjon lapsen kanssa.

Havainnoinnin ja yksilöllisen huomioimisen tärkeyttä korostettiin sekä lapsen vahvuuksien kautta eteenpäin pääsemistä. Eräs vastanneista kuvasi työskentelyä seuraavasti: *On myös oleellista ymmärtää, mitkä asiat lapsen käytöksessä ovat autismista johtuvia ja suhteuttaa tätä tietoa kasvatukseen ja hoitoon.* Myös luottamuksen syntymistä vuorovaikutuksessa lapsen kanssa pidettiin tärkeänä.

Kyselyssä selvitimme, millaiset asiat työntekijät kokivat työssään palkitsevaksi. Työssä koettiin palkitsevaksi loistaviin persooniin tutustumisen ja arjen elämisen heidän kanssaan. Autismikirjon lapsen kanssa työskennellessä oppii itse paljon uutta maailmasta ja huomaa pieniä asioita, joita ei ole ennen huomannut. Lapsen luottamuksen saaminen, taitojen kehittyminen, sekä yhteiset ilon tunteet lapsen kanssa on koettu palkitsevaksi työssä. Palkitsevaa oli vastausten mukaan myös se, että on itse oppinut ja löytänyt keinoja, jotka tukevat ja helpottavat lapsen kehittymistä. Työntekijä kuvaa onnistuneensa työssään, kun lapsi pystyy omalla tavallaan toimimaan ryhmässä. Lapsilta ja perheiltä saatu positiivinen palaute on työssä erityisen tärkeää. Myös Koivukankaan (2012) tekemän pro-gradu tutkimuksen mukaan perheet kokevat toimivan yhteistyön merkityksellisenä ja hyvänä tukimuotona myös perheille. Onnistuneet vuorovaikutushetket autismikirjon lapsen kanssa nousivat tärkeiksi kokemuksiksi.

Haastavaksi työssä koettiin isot ryhmät ja henkilökunnan vähäisyys. Työntekijöiden vastauksista nousi esiin turhautuminen ja riittämättömyys. Lapselle ei voi tarjota mitä hän tarvitsee ja muut lapset jäävät vähemmälle, kun yksi vie niin paljon kasvattajien aikaa. Haasteita tiimeissä koettiin esiintyvän, jos oikeanlaista asennetta, herkkyyttä, osaamista ja tarvittavaa pedagogista sensitiivisyyttä ei löydy. Uusien keinojen ja menetelmien etsiminen kommunikoinnin tueksi koettiin myös haastavaksi. Lasten häiriökäyttäytyminen, aggressiivisuus ja vanhempien kanssa merkittävästi eroavat näkemykset sekä huolen puheeksi ottaminen löytyivät myös vastauksista haasteellisina asioina. Haastavaksi koettiin myös ymmärtää asioita autismikirjon henkilön näkökulmasta.

Työssä koettiin tärkeäksi se, että lasta pystyttiin tukemaan ja auttamaan toimiessa yhdessä muun ryhmän kanssa. Työyhteisön tuki ja yhteiset toimintalinjat sekä riittävä ulkopuolinen tuki nousivat tärkeiksi asioiksi vastaajien työssä. Monissa vastauksissa nousee tärkeäksi tiimin sujuva yhteistyö sekä luottamus eri tahojen välillä.

7.5 Päiväkoti varhaiskasvatusympäristössä

Vastaajista vähän yli puolet (60%) oli saanut opiskelun kautta tarvittavan tiedon ja osaamisen autismikirjon lapsen kanssa työskentelyyn.

Suurin osa (80%) kertoo osaavansa käyttää tarkoituksenmukaisia menetelmiä autismikirjon lapsen kanssa työskenneltäessä.

Vähän yli puolet vastaajista (53,3%) ei ole saanut lisäkoulutusta autismikirjon häiriöön liittyen, vajaa puolet (46,7%) oli saanut koulutusta (muun muassa AKIVA – Kasvatuksellinen kuntouttava koulutus), erityistä tukea tarvitsevien hoivakodissa työskentelystä, pari tuntia kestäneestä kaikille avoimesta koulutuksesta.

Valtaosalla (80%) vastaajista työyhteisö tukee heitä työskenneltäessä autismikirjon lapsen kanssa. Tuki on vastaajien mukaan neuvoja tai vinkkejä sekä vaikeissa tilanteissa auttamista. Apua on saatu muun muassa varhaiskasvatuksen erityisopettajalta sekä kiertävältä lastenhoitajalta. Myös tiimin kanssa käydyt keskustelut koettiin tärkeiksi.

Päiväkodin yhteistyö oli parhaimmillaan sitä, että noudatetaan samoja yhdessä sovittuja toimintamalleja. Hyvä yhteistyö on keskustelevaa ja työote on reflektiivinen. Koetaan tärkeäksi, että varhaiskasvatuksen erityisopettaja on tiiviisti mukana yhteistyössä, ja että vastuut ja tehtäväkuvat eri ammattilaisilla on selkeästi avattu. Jokaisella työntekijällä tulisi olla samat tiedot ja toimintatavat lapsen kanssa toimiessa. Toiveena on myös, että tiimeissä olisi riittävästi tilaa vanhemmille sekä aikaa keskustelulle heidän kanssaan.

Ryhmissä on paljon lapsia ja avustajat jäävät kokemuksensa mukaan helposti yksin avustettavansa kanssa. Osa henkilökunnasta pelkää autismikirjon lasta ja varoo ottamasta vastuuta hänestä. Tuen tärkeyttä ei ymmärretä, ja lapsen etu jää jalkoihin.

Suurin osa (93,3%) vastaajista tietää mistä saa tarvittaessa lisää tietoa autismikirjon häiriöstä. 80 % vastaajista kertoo tarvitsevansa lisää teorian tietoa tai muuta tietoa autismikirjon häiriöstä.

7.6 Varhaiskasvatukseen tulevan oppaan sisältö

Kyselyyn vastaajista suurin osa toivoi varhaiskasvatukseen tueksi tehtävässä oppaassa olevan käytännön esimerkkejä arkeen ja haasteellisiin tilanteisiin päiväkodissa. Lisäksi toivottiin menetelmiä kommunikoinnin ja vuorovaikutuksen tueksi, sekä vinkkejä konkreettisiin tehtäviin. Oppaassa tulisi olla tietoa arvosta vasta vuorovaikutuksesta sekä siitä, kuinka toimitaan yhdessä lapsen hyväksi. Perheen tukemiseksi ja yhteistyöhön heidän kanssaan toivottiin myös esimerkkejä sekä tietoa. Myös perustietoa autismikirjosta kaivattiin sekä linkkejä, joista uusinta tietoa aiheesta voi saada. Tietoa erilaisista koulutuksista kaivattiin oppaaseen myös.

8 Pohdinta

Me kaikki tämän opinnäytetyöryhmän tekijät olemme työskennelleet ennen opinnäytetyön aloittamista varhaiskasvatuksen parissa. Tämän vuoksi tutkimamme aihe sekä yhteistyö Autismi- ja aspergerliitto ry:n kanssa kiinnosti meitä erityisesti. Kokemuksiemme sekä työhistoriamme perusteella ajatteleimme, että lisää tietoa autismikirjosta sekä työskentelystä autismikirjon lasten kanssa tarvitaan varhaiskasvatuksen eri ammattiryhmissä. Tieto ja ymmärrys autismikirjosta ja sen monimuotoisuudesta voi auttaa työntekijää ymmärtämään paremmin autismikirjon lasta sekä lasta, jolla on autismikirjolle tyypillisiä piirteitä. Myös tekemämme kyselyn vastaukset vahvistivat tätä ajatusta.

Göteborgin yliopiston tutkijoiden Lundströmin, Reichenbergin, Anckarsäterin, Lichtensteinin ja Gillbergin (2015) tekemän tutkimuksen mukaan autismikirjon diagnoosit ovat lisääntyneet vahvasti. Syinä ovat todennäköisesti laajentuneet autismikirjon diagnoosikriteerit, sekä se, että yhä useampi hakee apua. Myös ammattilaisten tietoisuus autismikirjon häiriöstä on lisääntynyt (Autismiliitto2016c).

Tutkimuksemme kyselyä suunnitellessamme koimme haasteelliseksi löytää juuri oikeanlaiset kysymykset, jotta saisimme mahdollisimman monipuolista ja tarpeellista tietoa omaan tutkimukseemme sekä yhteistyökumppanillemme. Pohdimme myös kysymyksien ymmärrettävyyttä ja tarkoituksenmukaisuutta eri ammattiryhmiä ajatellen siten, että kaikki kyselyyn osallistujat pystyisivät vastaamaan kysymyksiin.

Tutkimuksemme tulosten perusteella havaitsimme hienoista ristiriitaa aiheen tiimoilta. Toisaalta aiheesta on tietoa saatavilla, mutta toisaalta kaivataan paljon lisäkoulutusta sekä päivitettyä tietoa. Tärkeimpänä nousi esiin konkreettinen avun tarve arjen työssä, johon kaivataan muun muassa opastusta ja tukea erilaisten menetelmien käytöstä, lapsen sekä huoltajien arvostavasta kohtaamisesta sekä havainnoinnista arjen työtilanteissa autismitirjon lasten kanssa

Autismi- ja aspergerliitto ry tuottaa oppaan, jossa taustamateriaalina käytetään opinnäytetyömme tutkimuksen tuloksia. Pohdimme tekemämme tutkimuksen myötä, että oppaasta on varmasti paljon hyötyä koko laajalle varhaiskasvatuksen sektorille ja sen eri ammattiryhmille, koska esimerkiksi eri ammattiryhmien koulutus sisältää hyvin eritasoista tietoa autismitirjosta sekä kanssakäymisestä autismitirjon lasten kanssa.

9 Yhteenveto

Opinnäytetyöprosessimme oli mielenkiintoinen ja monivaiheinen. Alussa syvennymme autismitirjon teoriaan, jotta voisimme ymmärtää paremmin tutkimaamme aihetta. Huomasimme, että saamamme koulutuksen lisäksi tarvitsimme ja halusimme runsaasti lisätietoa autismitirjoon liittyen. Olemme saaneet prosessin edetessä lisää ymmärrystä siitä, millaista työ varhaiskasvatuksessa autismitirjon lasten kanssa voi olla sekä haasteineen että onnistumisineen. Uskomme olevamme prosessin myötä valmiimpia käyttämään meille uusia menetelmiä ja keinoja, ja olemme tietoisempia autismitirjon laaja-alaisuudesta.

Opinnäytetyön myötä olemme ymmärtäneet muun muassa lapsen kasvun ja kehityksen havainnoinnin tärkeyden. Lasta havainnoimalla lapsi voidaan oppia tuntemaan paremmin. Myös lapsen käyttäytymisen syyt on helpompi ymmärtää ja

hänen toimiaan pystytään paremmin ennakoimaan. Havainnointi mahdollistaa lapsen näkökulman ymmärtämisen. Tieto ja ymmärrys lapsesta on kasvattajalle toiminnan suunnittelun lähtökohta. (Koivunen & Lehtinen 2015, 16.)

Meillä tulevina varhaiskasvattajina on velvollisuus järjestää kaikille lapsille laadukasta ja yksilön kasvua ja kehitystä tukevaa varhaiskasvatusta. Tämä asia korostuu myös uusissa varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016, 15.) Tulemme oletettavasti työskentelemään autismlukijon lasten kanssa tai lasten kanssa, joilla on autismlukijon henkilöille tyyppillisiä piirteitä, sekä heidän perheidensä kanssa. Autismlukijon tietoisuuden lisääntyttä on helpompi kohdata ja tukea perheitä, joita asia koskettaa.

Varhaiskasvatuksen ammattilaisille tekemämme kyselyn vastauksista ilmeni yhteistyön tärkeys eri osapuolien välillä. Myös moniammatillisen yhteistyön sujuvuus korostui. Ajattelemme, että hyvät yhteistyötaidot ovat avainasemassa työskenneltäessä varhaiskasvatuksen kentällä ja se heijastuu myös lasten hyvinvointiin varhaiskasvatuksessa. Koulutuksen päivittäminen ja oman osaamisen lisääminen tuntuvat meistä tärkeältä työn laadun takaamiseksi sekä työssä jaksamisen kannalta.

Kuvat

Kuva1. Vastaajien koulutus, s. 26

Lähteet

Asplund, A., Heikkola, K. & Meriläinen, H-K. 2017. Autismikirjon lapsiperheiden ja palveluiden kohtaaminen Kymenlaaksossa. Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulu. Sosionomikoulutus. Opinnäytetyö.

Attwood, T. 2012. Aspergerin oireyhtymä lapsuudesta aikuisuuteen. Kouvola. Kehitysvammaliitto ry.

Autismiliitto 2016a. Autismikirjo <http://www.autismiliitto.fi/autismikirjo>. Luettu 20.11.2016.

Autismiliitto 2016b. Ensiopas http://www.autismiliitto.fi/files/1892/Ensiopas_A5_suomeksi_3p_screen.pdf. Luettu 25.11.2016.

Autismiliitto 2016c. Tutkimustietoa <https://www.autismiliitto.fi/autismikirjo/tutkimustietoa>. Luettu 7.9.2017.

Autismisäätiö 2016a. Neuropsykiatriset erityisryhmät <http://www.autismisaatio.fi/fi/materiaalit-3/tietoa-autismikirjosta/neuropsykiatristen-erityisryhmien-motivaatio/>. Luettu 13.12.2016.

Autismisäätiö 2016b. Uni ja nukkuminen. <http://www.autismisaatio.fi/fi/materiaalit-3/tietoa-autismikirjosta/uni-ja-nukkuminen/>. Luettu 17.01.2017.

Autismisäätiö 2016c. Autismin kirjo ja aistit. <http://www.autismisaatio.fi/fi/materiaalit-3/tietoa-autismikirjosta/sensorisen-integraation-haairioe-si/>. Luettu 03.03.2017.

Avellan, A. & Lepistö, T. 2008. Varhis - Opas pienten autististen lasten varhaiskuntoutukseen. Helsinki. Edita Prima Oy.

Ayres, A.J. 2008. Aistimusten aallokossa, Sensorisen integraation häiriö ja terapia. Juva. PS-kustannus.

Feinstein, A. 2010. A history of autism. London: Wiley-Blackwell.

Heikkilä, T. 2014. Tilastollinen tutkimus. Helsinki: Edita Publishing Oy.

HUS 2016. http://www.hus.fi/sairaanhoito/sairaanhoitopalvelut/foniatria/lapsen_neuropsykologinen_arvio/toiminnanohjaus/Sivut/default.aspx. Luettu 15.12.2016.

Huuhtanen, K. 2011. Kommunikointi elein ja viittominen. Teoksessa Huuhtanen, K. 2012. Puhetta tukevat ja korvaavat kommunikointimenetelmät Suomessa. (toim.) Kouvola: Maiju Mäki, 27-31

Jyväskylän yliopisto 2016. <https://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/menetelmapolkuja/menetelmapolku/aineiston-analyysimenetelmat/teemoittelu>. Luettu 10.5.2017.

Kananen, J. 2014. Laadullinen tutkimus opinnäytetyönä. Jyväskylä: Suomen Yliopistopaino.

Kerola, K., Kujanpää, S. & Timonen, T. 2015. Autismin kirjo ja kuntoutus. Jyväskylä: PS-kustannus.

Koivukangas, S. 2012. Vanhemmuus autististen lasten vanhempien kertomana. Tampereen Yliopisto. Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö. Pro gradu.

Koivunen, P-L. & Lehtinen, T. 2015. Kasvu kiikarissa. Juva. PS-kustannus.

Kontu, E. 2004. Lapsi ja Autismi. Teoksessa Pihlaja, P. & Viitala, R. 2004. Eri-tyiskasvatus varhaislapsuudessa. (toim.) Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö. 352-356.

Korpela, R. 2004. Autismi. Teoksessa Sillanpää, M., Herrgård, E., Iivanainen, M., Koivikko, M. & Rantala, H. 2004. Lasten Neurologia. (toim.) Helsinki: Kustannus Oy Duodecim. 200-210.

Kujanpää, S. & Väinölä, V. 2007. Koritehtävät 1. Jyväskylä. Haukkarannan koulun julkaisusarjat. Oppimateriaalit.

Kylmä, J. & Juvakka, T. 2007. Laadullinen terveystutkimus. Helsinki: Edita.

Lundström, S., Reichenberg, A., Anckarsäter, H., Lichtenstein, P. & Gillberg, C. 2015. The BMJ Article: Autism phenotype versus registered diagnosis in Swedish

children: prevalence trends over 10 years in general population samples. University of Gothenburg. <http://www.bmj.com/content/350/bmj.h1961>. Luettu 7.9.2017.

Manninen, P. 2011. Autistisilla henkilöillä on asiaa – spontaanikommunikoinnin kehittäminen ja tukeminen. Teoksessa Huuhtanen, K. 2012. Puhetta tukevat ja korvaavat kommunikointimenetelmät Suomessa. (toim.) Kouvola: Maiju Mäki. 108-112.

Merikoski, H. 2011. Kommunikoinnin strategioita: esimerkki 2, Nopea Piirroskuvakommunikointi. Teoksessa Huuhtanen, K. 2012. Puhetta tukevat ja korvaavat kommunikointimenetelmät Suomessa. (toim.) Kouvola: Maiju Mäki. 70-72.

Saaranen-Kauppinen, A & Puusniekka, A. 2006. KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto verkkojulkaisu. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. <http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/>. Luettu 16.3.2017.

Saarela, M. 2004. Lapsen kehitysvammaisuus. Teoksessa Pihlaja, P. & Viitala, R. 2004. Eriyiskasvatus varhaislapsuudessa. (toim.) Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö. 329-351.

Siiskonen, K. 2013. Autismin kirjo tutuksi perusluentosarjan osa 2. 12.8.2013-21.10.2013. Lappeenranta. Luentomuistiinpanot.

Opetushallitus 2016. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016 http://www.oph.fi/download/179349_varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet_2016.pdf. Luettu 4.1.2016.

Opetus- ja kulttuuriministeriö. Varhaiskasvatus <http://www.minedu.fi/OPM/Koulutus/varhaiskasvatus/?lang=fi>. Luettu 14.12.2016.

Ozonoff, S., Dawson, G. & McPartland, J. 2009. Aspergerin syndrooma ja hyvä-tasoinen autism – opas vanhemmille. Kuopio: UNIpress Suomi.

Partanen, K. 2010. Voimaa autismikirjon kuntoutukseen. Juva: PS-kustannus.

Vanhala, R. 2014. Autismikirjon häiriöt. Teoksessa Pihko, H., Haataja, L. & Rantala, H. 2014. Lastenneurologia. (toim.) Helsinki: Kustannus Oy Duodecim. 83-89.

Varhaiskasvatuslaki 19.1.1973/36.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005. Oppaita 56. Helsinki: Stakes.

Hyvä vastaanottaja,

Olemme Saimaan ammattikorkeakoulun sosionomi (AMK) -opiskelijoita. Teemme opinnäytetyötä, jonka tarkoituksena on kerätä taustatietoa Autismi- ja aspergerliitto ry:lle, päiväkodin työntekijöiden kokemuksista heidän työskennellessään autismikirjon lapsen kanssa.

Autismi- ja aspergerliitto ry:n tarkoituksena on tuottaa opas varhaiskasvatukseen, johon kyselyn tuloksia on tarkoitus käyttää. Opas voi mielestämme auttaa tukemaan työntekijää autismikirjon oireiden tunnistamisessa sekä työskentelyssä lapsen kanssa, jolla on autismikirjon oireyhtymä. Oppaasta voi myös saada tietoa, joka auttaa ymmärtämään autismikirjon lapsen käyttäytymistä sekä autismikirjon moninaisia piirteitä.

Jotta oppaasta saadaan mahdollisimman toimiva apuväline varhaiskasvatukseen, on kysely kohdennettu ammattilaisille, jotka työskentelevät autismikirjon lasten parissa. Näin toivomme saavamme mahdollisimman eksaktia tietoa, josta oppaan tuottamiseen on hyötyä.

Osallistuminen kyselyyn on vapaaehtoista. Tutkimuksesta saa tarvittaessa lisätietoa kaikissa tutkimuksen vaiheissa. Tutkimukseen on saatu tutkimuslupa Lappeenrannan varhaiskasvatuksesta. Kyselyn toimittamista varten saatuja sähköpostiosoitteita ei käytetä muihin tarkoituksiin. Vastaukset käsitellään nimettöminä ja luottamuksellisesti.

Kyselyn vastaamiseen on aikaa kaksi viikkoa alkaen kyselyn saapumisesta. Kyselyn täyttämisen arvioitu aika on n. 5-10 minuuttia. Saadut vastaukset analysoimme kevään- ja kesän 2017 aikana ja opinnäytetyömme on tarkoitus valmistua syksyllä 2017.

Toivomme saavamme kyselyyn vastauksia, joiden avulla pääsemme työstämään tärkeää ja mielenkiintoista aihetta tulevana varhaiskasvatuksen ammattilaisina ja kuulemaan työelämän asiantuntijoiden ajatuksia sekä kokemuksia. Kiitämme yhteistyöstä.

Ystävällisin terveisin

Eija Haikala/ eija.haikala@student.saimia.fi, Kaisa Henttonen k-henttonen@student.saimia.fi/
ja Mareena Rosenholm mareena.rosenholm@student.saimia.fi

Kysely työskentelystä autismikirjon lasten parissa päiväko- deissa

Tämän kyselyn tarkoituksena on selvittää, millaista tukea ja tietoa päiväkodin työntekijät tarvitsevat työskennellessään autismikirjon lapsen ja hänen perheensä kanssa. Vastata voit myös, jos olet työskennellyt lapsen kanssa, joka käyttäytyy ja toimii autismikirjon häiriölle tyypillisin piirtein.

Esitiedot

1. Vastaajan ammatti

- lastentarhan opettaja
- lastenhoitaja
- lastenohjaaja
- päiväkodin johtaja
- varhaiskasvatuksen erityisopettaja
- ryhmäavustaja
- muu

2. Kuinka pitkään olet työskennellyt varhaiskasvatuksessa?

- alle 5 vuotta
- 5 - 10 vuotta
- yli 10 vuotta

3. Vastaajan koulutus

- varhaiskasvatuksen yliopistotutkinto (Ito-pätevyys)
- varhaiskasvatuksen ammattikorkeakoulututkinto (Ito-pätevyys)
- sosionomi(Amk)
- lähihoitaja
- lastenohjaaja

- päivähoitaja
- varhaiskasvatuksen erityisopettaja
- avustaja
- muu, mikä?

4. Oletko työskennellyt lapsen kanssa, joka käyttäytyy ja toimii autismlkirjon häiriölle tyypillisin piirtein?

- Kyllä
- Ei

5. Tiedätkö, mitä autismlkirjon häiriö tarkoittaa?

- Kyllä
- Ei

6. Millaisen tiedon ja tuen koet tärkeäksi autismlkirjon lapsen ja hänen perheensä tukemiseksi?

Valitse yksi tai useampi vastaus.

- Tietoa autismlkirjon lapsen kanssa käytetyistä menetelmistä
- Tietoa autismlkirjon häiriöstä yleisesti
- Neuvoja ja ohjeita haastaviin tilanteisiin
- Palvelujärjestelmäosaamista
- Ohjausta työskenneltäessä
- Itseopiskelumateriaalia
- Työnohjausta
- Muu, mikä?

Vuorovaikutus ja kommunikaatio

7. Käytätkö tai oletko käyttänyt jotain seuraavista menetelmistä työssäsi autismlkirjon lapsen kanssa?

Valitse yksi tai useampi vastaus.

- selkokieli
- esinekommunikaatio
- kuvat
- viittomat
- katselutaulu
- kirjaintaulu
- kommunikaattori/tietokoneavusteinen kommunikaatio
- piirtäminen/pikapiirtäminen
- sosiaaliset tarinat
- musiikkiin liittyvät menetelmät
- muu, mikä?

8. Koetko saavasi työssä tarpeeksi tukea ja ohjausta menetelmien käyttöön?

- Kyllä
- Ei. Miltä taholta tarvitsisit tukea?

Yhteistyö perheen ja muiden verkostojen kanssa

9. Oletko tehnyt työssäsi yhteistyötä autismikirjon perheen kanssa?

- Kyllä
- Ei

10. Minkälaista yhteistyö on ollut? Kerro kokemuksistasi.

11. Koetko tarvitsevasi tukea tai ohjausta vanhempien kanssa tehtävään yhteistyöhön?

- Kyllä
- Ei

Päiväkoti varhaiskasvatusympäristössä

12. Millaisissa tilanteissa koet tarvitsevasi tukea autismikirjon lapsen kanssa toimiessasi?

Valitse yksi tai useampi vastaus.

kommunikoinnin tukena käytettävät menetelmät (AAC, kuvat, tietokone, piirtäminen, viittomat ym.)

- ruokailutilanteet
- siirtymätilanteet
- palkitseminen/rankaiseminen
- häiriökäyttäytymiseen puuttuminen
- lepohetket
- ulkoilu
- pedagoginen ohjaus
- muu tilanne, mikä

Työskentely autismikirjon lapsen kanssa

13. Miten kuvaillet työskentelyäsi autismikirjon lapsen kanssa?

14. Millaiset asiat koet työssäsi palkitsevaksi?

15. Millaiset asiat koet työssäsi haastavaksi?

16. Millaiset asiat koet työssäsi tärkeäksi?

Osaaminen

Valitse autismikirjon osaamistasi kuvaavat asiat, kyllä/ei.

17. Opiskelun kautta olen saanut tarvittavan tiedon ja osaamisen autismikirjon lapsen kanssa työskentelyyn.

- Kyllä
- Ei

18. Opiskelun kautta olen saanut tarvittavan määrän tietoa ja osaamista autismikirjon lapsen vanhempien kanssa työskentelyyn.

- Kyllä
- Ei

19. Osaan käyttää tarkoituksenmukaisia menetelmiä autismikirjon lapsen kanssa työskenneltäessä.

- Kyllä
- Ei

20. Olen saanut lisäkoulutusta autismikirjon häiriöön liittyen.

- Kyllä, millaista koulutusta?
- Ei

21. Päiväkodin työyhteisö tukee minua autismikirjon lapsen kanssa työskenneltäessä.

- Kyllä, miten?
- Ei

22. Kuvaile, millaista päiväkodin yhteistyö on?

23. Tiedän, mistä saan tarvittaessa lisätietoa autismikirjon häiriöstä.

- Kyllä
- Ei

24. Tarvitsen lisää teoretietoa / muuta tietoa autismikirjon häiriöstä.

- Kyllä
- Ei

25. Mitä tietoa aiheesta toivoisit olevan varhaiskasvatukseen tueksi tehtävässä oppaassa?

Työskentely autismikirjon lapsen sekä hänen perheensä kanssa.

26. Tähän voit kirjoittaa mietteitä ja palautetta kyselystä:

Lämmin kiitos kyselyyn vastaamisestasi!